

УДК 338.51:330.101.541(447)

Л.І. КУЗНЕЦОВА

ЦІНОВІ ФАКТОРИ У СИСТЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ БАЛАНСІВ МОДЕЛІ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

***Анотація.** В статті досліджено місце та роль цінових факторів у системі макроекономічних балансів. Дана аналітична оцінка цінових факторів, що мають найбільший вплив на баланс ринку кінцевих продуктів та послуг та запропоновано заходи щодо пом'якшення негативного впливу цінових факторів на формування дисбалансу на ринку кінцевих продуктів та послуг, насамперед, за рахунок адаптації сукупної пропозиції до змін у попиті.*

***Ключові слова:** цінові фактори, макроекономічні баланси, сукупна пропозиція, ринок кінцевих продуктів та послуг, моделі реального сектора економіки.*

Вступ

Рівновага усіх основних ринків значною мірою залежить від ціни на товари та послуги і саме тому рівень інфляції є одним із визначальних параметрів системи макроекономічних балансів. Сучасна кризова економічна ситуація характеризується, насамперед, невизначеністю багатьох параметрів, що є чинниками цінових процесів. Це зумовлює високу вірогідність зростання волатильності цінових процесів, порушення гармонічного їх перебігу, формування різного роду та типу цінових шоків, що у свою чергу призводить до зміни векторів впливу цінових факторів і виникнення значних розривів у макроекономічних балансах, здатних викликати їх кризові порушення та дестабілізувати економіку країни.

Саме тому дослідження особливостей виникнення неочікуваної дестабілізації цінових процесів та специфіки впливу окремих цінових факторів в сучасних умовах є необхідною складовою запобігання макроекономічної нестабільності та збереження збалансованості розвитку України.

1. Проблематика досліджень

Усі основні макроекономічні баланси знаходяться під значним впливом цінових факторів.

У загальному вигляді поняття «макроекономічна рівновага» означає, що на усіх взаємопов'язаних ринках одночасно досягається баланс попиту та пропозиції

Тобто та ринку кінцевих продуктів та послуг цей баланс означає, що виробники максимізують доходи при тому, що споживачі отримують максимум корисної вартості від придбаної продукції. І перше і друге реалізується через ціну на товари та послуги. Саме на цьому ринку формуються сукупні попит та пропозиція. При цьому попит на товари та послуги пред'являють усі макроекономічні агенти (тобто домогосподарства,

фірми, держава та іноземний сектор), у той час як пропозиція створюється фірмами, що є основними виробниками товарів та послуг.

Досягнення балансу на ринку факторів виробництва означає, що усі виробничі ресурси, які надійшли на ринок, знайшли свого покупця, а граничний дохід власників ресурсів, який формує попит, дорівнює граничному продукту кожного ресурсу, що формує пропозицію.

Баланс на ринку грошових коштів досягається, коли кількість грошових коштів, що пропонуються, відповідає кількості грошей, що потребує населення та бізнес. При цьому попит на гроші формується під впливом ціни на товари та послуги, відсоткової ставки по депозитах та кредитах, а також швидкості обертання грошей.

Якщо вважати, що ринок праці є сукупністю методів, механізмів та інститутів, які забезпечують залучення працездатного населення у народногосподарський обіг та використання робочої сили як товару, рівноважна ціна і кількість якого визначається взаємодією попиту та пропозиції то баланс на ринку праці означає, що вартість робочої сили відповідає її ціні [1, 2, 3, 4, 5].

Як бачимо, рівновага усіх основних ринків значною мірою залежить від цін на товари та послуги, вплив яких реалізується через низку цінових факторів.

У статті розглянуті цінові фактори, що впливають на рівновагу на ринку кінцевих продуктів та послуг, що слугуватиме достовірності розрахунків моделі реального сектора економіки загалом і блоків агрегованої пропозиції та агрегованого попиту, зокрема.

Ці фактори можна умовно поділити на дві групи: ті, що найбільше впливають на попит, та ті, що найбільше впливають на пропозицію [6,7,8].

Сучасна економічна наука вирізняє такі основні цінові фактори формування сукупного попиту:

- реальні грошові залишки;
- відсоткова ставка;
- імпорт.

До цінових факторів, які є основними у формуванні сукупної пропозиції, належать такі, що визначають зростання витрат виробництва на одиницю продукції кінцевого використання. Основними з них є:

- індивідуальні середні витрати при змінах обсягів випуску;
- структурні зміни та природні умови;
- зовнішньоекономічні фактори;
- інституційні фактори.

При цьому вплив цінових факторів на сукупний попит та сукупну пропозицію має різновекторний характер, а досягнення балансу попиту та пропозиції утворює певні цикли. Тобто, підвищення цін на товари та послуги активізує дію цінових факторів, що впливають на сукупний попит, зумовлюючи його падіння. Це, в свою чергу, призводить до скорочення сукупної пропозиції, оскільки вироблені товари та послуги не знаходять свого споживача. Скорочення сукупної пропозиції зумовлює, насамперед, зростання індивідуальних середніх витрат виробників через те, що постійні операційні витрати припадають на менші обсяги виробленої продукції чи послуг, спричиняючи підвищення цін виробників, рис. 1.

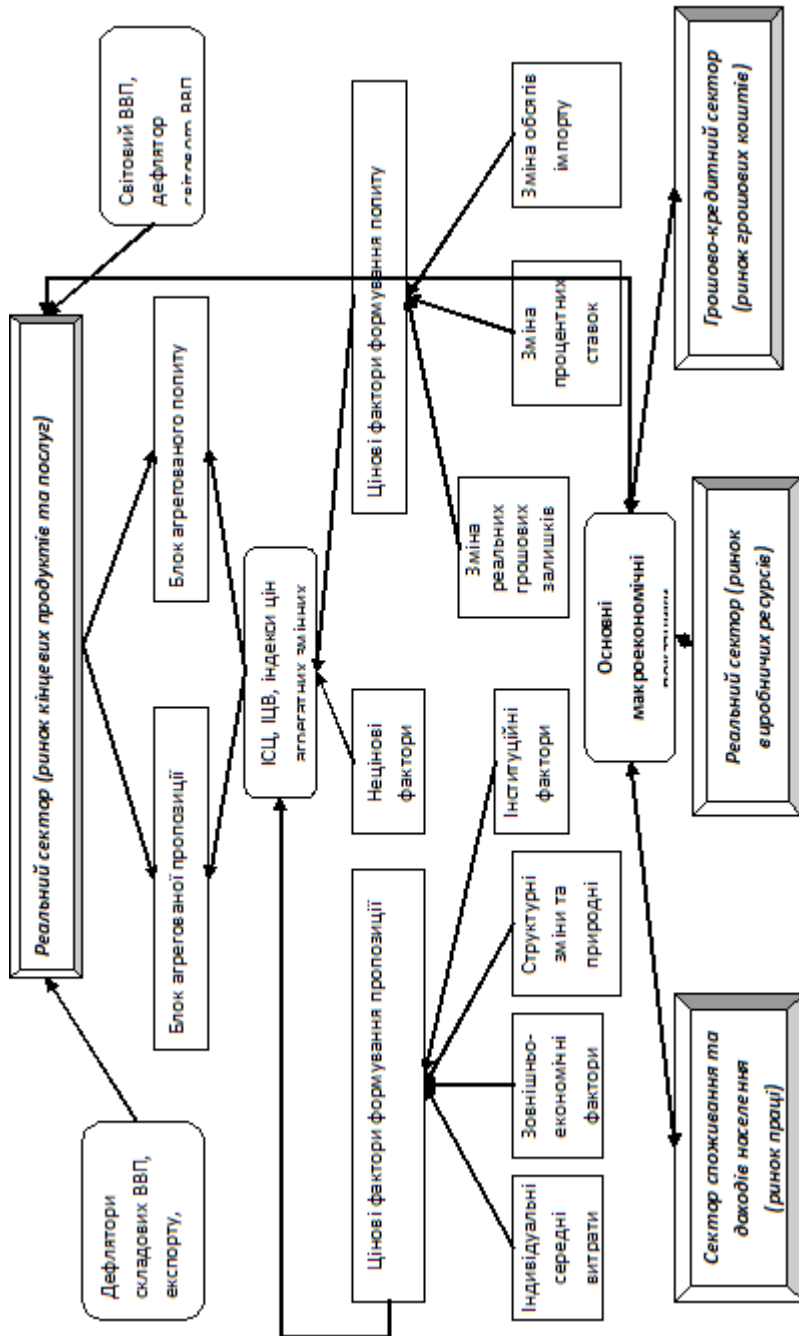

Рисунок 1 – Схема взаємодії групи цінових факторів моделі реального сектора з іншими секторальними моделями

Тобто сукупний попит не просто зменшується, відбуваються суттєві зміни у його структурі. Тому адаптація пропозиції до нових потреб потребує не лише певного часу, але й додаткових витрат, що в свою чергу збільшує індивідуальні витрати на виробництво і прискорює зростання цін виробників. Водночас зростає імпорт, за рахунок якого задовольняється попит на ті товари та послуги, який не в змозі задовольнити пропозиція вітчизняних виробників. Сукупний вплив цих факторів зумовлює прискорення інфляції, зниження платоспроможного попиту та подальше скорочення пропозиції.

Лише адаптація пропозиції до змін у сукупному попиті дає змогу уповільнити цінову динаміку та активізувати цінові фактори, що підтримують попит і таким чином розпочати новий балансовий цикл.

Ринок кінцевих продуктів та послуг є основою моделі реального сектора економіки, проте усі ринки пов'язані між собою, тож секторальні моделі доповнюють одна одну.

Балансування агрегованого попиту та пропозиції відбувається у моделі реального сектору, що містить базові макроекономічні тотожності, на основі яких формуються складові ВВП. Ця модель пов'язана з іншими секторальними моделями низкою прямих та зворотних зв'язків і поєднуються у систему економетричних моделей прогнозування економіки України[9].

2. Аналітична оцінка впливу цінових факторів на баланс ринку кінцевих продуктів та послуг

Масштаб та глибина впливу окремих цінових факторів залежать від особливостей економіки країни та конкретної ситуації, що склалася. Це можна прослідкувати за даними Держкомстата України [11] (табл. 1), що ілюструють, як дефляція 2012-2013 рр. змінилася на галопуючу інфляцію у 2014 р.

Таблиця 1 – Цінова динаміка в Україні у 2012-2014 рр. до грудня попереднього року, %

	2012	2013	2014			Зміна, порівняно з попереднім роком, в.п. **	
			вересень*	жовтень*	січень-жовтень	січень-жовтень 2013	січень-жовтень 2014
1	2	3	4	5	6	7	8
Споживчі ціни	99,8	100,5	102,9	102,4	119	0,1	19,2
Продукти харчування та безалкогольні напої	97,7	99,3	102,9	102,6	118,5	0,5	20,2

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	100,5	99,3	102,2	102,6	119,5	-0,8	20,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	100,7	100,3	101,6	102,2	127	-0,5	26,3
Охорона здоров'я	102	103	102	102	123,6	0,9	20,9
Транспорт	104,1	101,3	103,3	99,3	135	-2,1	33,1
Ціни виробників промислової продукції	100,3	101,7	102,4	99,3	126,5	-0,5	24,2

* до попереднього місяця;

** відсоткових пунктів.

Одним з найвпливовіших чинників інфляції є динаміка індивідуальних середніх витрат, що є основним формуючим фактором цін виробників. Насамперед їхнє зростання зумовлюється збільшенням витрат виробництва внаслідок подорожчання сировинних товарів і матеріалів, що зумовлює подорожчання споживчих товарів та послуг, а також формує негативні інфляційні очікування на майбутнє. Тому прогнозування динаміки цін виробників є важливою складовою гармонізації цінових процесів та визначення перспектив розвитку економіки загалом.

Слід зазначити, що особливий інтерес для прогнозування динаміки цін являють собою моделі, в яких змінними виступають певні екзогенні параметри, наприклад ті, що встановлюються на світових ринках (світові ціни на нафту і газ, валютний курс тощо) або ті, що визначаються директивно політикою монополій (ціни на залізничні перевезення вантажів, електроенергію тощо). Ціни окремої галузі промисловості не є автономними від результатів діяльності інших галузей. Мають місце "перехресні ефекти": ціни однієї галузі тісно пов'язані із цінами в іншій галузі.

Так, наприклад, ціни виробників автомобілів, транспортного устаткування, суднобудівників, електротехнічного обладнання, а також у будівництві, значною мірою залежать від цін на чорні метали. Ціни в автомобільній та аерокосмічній промисловості залежать від цін виробників кольорових металів, у виробництві фармацевтичної продукції – від цін у базових галузях хімічної промисловості тощо.

Загалом за особливостями формування ціни виробників можна умовно розділити на дві групи.

1. Ціни на товари та послуги, що торгуються тобто ті, які в основному йдуть на експорт. Ці ціни переважно залежать від світових цін на відповідні товари. У періоди стабільного розвитку світової економіки ці ціни змінюються дуже плавно й майже стабільні в часі, а тому у вітчизняній промисловості приріст індексів таких цін незначний. Проте у кризові періоди, яким є й сучасний етап розвитку, ціни на зазначені товари можуть змінюватися різко, їх волатильність значно збільшується, що сильно відображається на динаміці цін вітчизняних товаровиробників. В Україні до цієї групи товарів можна віднести продукцію категорій А1, В7, С10, С14, С20, С24, С27 (За КВЕД 2010).

2. Ціни на товари та послуги, що не торгуються, які переважно споживаються на внутрішньому ринку. Ці ціни неоднозначні за своєю динамікою. Через активізацію попиту в середньому по промисловості індекс цін виробників (ІЦВ) перевищуватиме рівень інфляції (ІСЦ). Крім можливого впливу екзогенних факторів, тут також існує значний взаємозв'язок індексів цін у різних галузях.

Слід зауважити, що немає видів діяльності, що виробляють тільки один тип товарів, тому можуть спостерігатися обидва типи ефектів.

Серед методів прогнозування цін виробників, на нашу думку, найбільш цікавим є система моделей, запропонована С. Мурашовим [10], а також підходи до визначення впливу світових цін на ціни виробників, запропоновані Ж. Сапиром [11]. Ці методи дозволяють прогнозувати ціни виробників з урахуванням взаємозв'язку між видами діяльності та динамікою світових цін на базові матеріальні ресурси насамперед, паливо-енергетичні.

Проведена автором аналітична оцінка¹ впливу окремих цінових факторів на динаміку сукупного попиту та пропозиції дозволили визначити особливості цього впливу в сучасних умовах, характерних для економіки України.

Українська економіка загалом і українські товаровиробники, зокрема, перебувають під значним впливом зовнішньоекономічних факторів. Близько половини вироблених в Україні товарів експортується, причому по окремих видах діяльності понад 70% усієї реалізованої продукції спрямовується на експорт. Попит внутрішнього ринку України на споживачі товари загалом майже на 40% задовольняється за рахунок імпорту, причому його частка у споживанні стало збільшується. Понад третини товарів проміжного споживання також імпортується. Україна імпортує дві третини такого стратегічного товару, як паливно-енергетичні ресурси. Усе це виводить зовнішньоекономічні фактори на перше місце за впливом на формування балансу на ринку кінцевих продуктів та послуг.

Ці фактори беруть участь у формуванні сукупної пропозиції, насамперед, через вплив на цінові процеси в Україні, який здійснюється за трьома основними напрямками:

– в умовах відкритої ринкової економіки на рівень інфляції впливає динаміка світових цін на споживчі товари, насамперед, продовольчі, оскільки вітчизняні виробники мають змогу виходити на зовнішні ринки, що зумовлює певне врівноваження внутрішніх цін та цін світових ринків за окремими

¹ У даному випадку це визначення особливостей динаміки цінових факторів, встановлення взаємозв'язку між окремими ціновими факторами та динамікою споживчих цін та цін виробників, аналіз та оцінка їхнього впливу на баланс ринку кінцевих товарів та послуг на базі статистичної інформації з використанням методів економічної статистики та економіко-математичного моделювання.

товарними групами, насамперед продовольчих товарів і таким чином впливає на збалансованість попиту та пропозиції цих товарів на внутрішньому ринку;

– значна частина потреби внутрішнього ринку України у споживчих товарах покривається за рахунок імпорту, ціна якого не лише безпосередньо впливає на рівень інфляції, але й відіграє вирішальну роль у конкуренції з вітчизняними виробниками;

– ціни виробників значною мірою залежать від динаміки цін на імпортовані сировинні ресурси та обладнання, впливаючи на собівартість виробництва і цінову конкурентоспроможність продукції.

Збереження значної залежності економіки України від зовнішньої торгівлі висуває зовнішньоекономічні фактори за масштабами та глибиною впливу на формування сукупної пропозиції на перше місце. Серед цих факторів у 2014 році найвпливовішим став валютний курс.

Девальвація гривні вплинула на темпи інфляції як безпосередньо, через пряме подорожчання імпортованих споживчих товарів, частка яких на внутрішньому ринку України по окремих сегментах є надзвичайно високою, так і опосередковано – через зростання цін виробників внаслідок подорожчання імпортованих товарів проміжного споживання.

У таких умовах збереження рівня виробництва можливе лише за умов наявності платоспроможного попиту, здатного компенсувати, «поглинути» таке зростання цін. Крім того падіння виробництва у 2014 р. зумовлене ще й тим, що пропозиція українських товаровиробників не здатна гнучко та швидко адаптуватися до змін у структурі попиту, насамперед, до змін у попиті споживчих непродовольчих товарів та у попиті на засоби виробництва. У сфері виробництва товарів наймобільнішим сегментом є малий та середній бізнес, що є локомотивом розвитку економіки у розвинених країнах, де його частка становить до 50-70% ВВП[12]. В Україні малі та середні підприємства забезпечують лише близько 7% ВВП. Якщо в країнах ЄС майже 50% малих та середніх підприємств працюють у сфері виробництва, то в Україні цей бізнес зосереджений у будівництві та сфері послуг і посередництва. Малі підприємства у промисловості виробляють лише близько 5% загального обсягу реалізованої продукції [13].

Вагомим чинником інфляції є динаміка індивідуальних середніх витрат, що відіграють роль основного формуючого фактора цін виробників. Економіка України є надто ресурсномісткою, що зумовлено не лише структурою виробництва, в якій висока питома вага капіталомістких та сировинних видів діяльності, але й застарілістю технологій, свідченням чого є загальний ступінь зносу основних засобів, який у 2012 р. становив 76,7% збільшившись порівняно з 2010 р. майже на 2%.

Для енерговитратної економіки України, характерною особливістю є значний вплив динаміки цін виробників у сфері виробництва та розподілу електроенергії, газу та води на собівартість виробництва продукції та послуг решти видів діяльності і на споживчі ціни.

Оцінка впливу цінових факторів на макроекономічну збалансованість дала змогу розробити сценарії розвитку цінових процесів у короткостроковій перспективі та підвищити достовірність прогнозування цінової динаміки та значень основних макропоказників, що використовуються у моделях оцінки дисбалансів у розрізі основних секторів економіки.

З огляду на те, що ситуація у поточному році та у короткостроковій перспективі визначатиметься переважно політичними чинниками, подальший

перебіг економічних процесів багато в чому не прогнозований і визначатиметься зокрема тим, чи припиняться бойові дії.

Можна окреслити два основні сценарії подальшого економічного розвитку.

Перший ґрунтується на тому, що політична ситуація залишатиметься кризовою. З огляду на політику заморожування заробітних плат сукупний попит у короткостроковій перспективі скорочуватиметься і надалі, що зумовить відповідне скорочення й сукупної пропозиції.

Прийняті урядом рішення щодо підвищення тарифів у ЖКГ, зростання цін виробників, що відбулося у 2014 р., очікувана подальша девальвація гривні можуть розіграти інфляцію у 2015 р. до 20-25% за рік. Ціни виробників також прискорять динаміку і можуть за рік зрости на 23-28%.

Внутрішній ринок вже відреагував на прискорення цінової динаміки: з квітня суттєво уповільнилися темпи зростання торгівлі, продовжує згортатись промислове виробництво, будівництво, транспорт. Подальше зниження платоспроможного попиту в умовах девальвації гривні призведе до продовження падіння пропозиції вітчизняних товаровиробників. Промислове виробництво за підсумками року може скоротитися на 10-12%, будівництво – на 12-14%. Сільське господарство демонструє позитивну динаміку, проте минулорічних показників аграрний сектор вочевидь не досягне.

Якщо мирне врегулювання на Сході буде досягнуто у найближчий час, економічна ситуація може значно поліпшитися. Необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури стимулюватиме розширення попиту і сприятиме зростанню виробництва насамперед у реальному секторі що дозволить суттєво уповільнити цінові процеси і забезпечити інфляцію на рівні 8-9%.

Слід підкреслити, що сьогодні найвагомим чинником порушення рівноваги на усіх основних ринках є політична нестабільність і тому стабілізація соціально-політичних аспектів суспільного життя в Україні є необхідною умовою виходу з економічної кризи та відновлення зростання економіки, модернізація якої має бути спрямована на забезпечення посилення ендогенних факторів розвитку.

Висновки

Забезпечення балансу на ринку кінцевих продуктів та послуг за рахунок пом'якшення негативної дії цінових факторів основні заходи державного менеджменту у цій сфері, на нашу думку, мають бути спрямовані на вирішення таких завдань:

1. Збільшення платоспроможного попиту як підґрунтя для розширення пропозиції вітчизняними виробниками і відновлення позитивної динаміки розвитку економіки. Для цього необхідно здійснити поетапне реформування системи нарахування заробітної плати, спрямоване на ліквідацію надмірної диференціації заробітних плат та розрахунок мінімальної зарплати виходячи з реальної ціни робочої сили (за оцінками міжнародних експертів, робоча сила в Україні недооцінена порівняно з європейськими країнами у 3-5 разів, насамперед, за рахунок того, що не включає вартість її відтворення). Крім того, необхідно відійти від практики адміністрування споживчих цін, яке призводить до різкого, у кілька разів їх підвищення, коли у держави вичерпуються фінансові ресурси для такого регулювання, наслідком чого стає обвальне падіння платоспроможності населення.

2. Підвищення адаптивності пропозиції українських товаровиробників. Для цього необхідно, насамперед, кардинальне покращення підприємницького клімату. Заходи з дерегуляції підприємницької діяльності, запроваджені останніми роками практично не працюють. Доцільно розробити єдиний нормативний документ замість 87 чинних законів щодо правил регулювання землевідведення, будівництва, виробництва та торгівлі, з метою забезпечення захисту права власності та безпеки споживача, як це було зроблено в успішно реформованих економіках Грузії, Угорщині, країнах Балтії тощо.

Підвищенню пропозиції сприятиме стимулювання інноваційної діяльності. В Україні досі немає чіткої системи формування, розгляду й затвердження в органах державної влади та управління модернізаційних програм державного рівня, серед яких пріоритетними мають бути програми підтримки певних напрямів інноваційної діяльності. При розробленні та виконанні державних програм не витримуються типові стадії і процедури, основні принципи програмно-цільового управління: цільова спрямованість, комплексність, альтернативність та керованість програм. Проекти більшості програм соціально-економічного спрямування формуються на безальтернативних засадах, без проведення конкурсів та державної експертизи. Це є однією з причин їх низької ефективності. Крім того, в Законі України «Про інноваційну діяльність» та у Господарському кодексі України поняття «інноваційної діяльності» тлумачиться по різному, що обмежує використання стимулюючих заходів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кемпбелл Г. Макконнелл, Стенлі Л. Брю. Экономикс.- М.: В «Туран», 1996.- С. 276.
2. Бегг Д., [Фишер С.](#), [Дорнбуш Р.](#) 32.4/5. Moderate Keynesians, Extreme Keynesians // [Economics](#). — 8. — The McGraw Hill Companies, 2005. — С. 557 - 560. — 674 с.
3. Бегг Д., [Фишер С.](#), [Дорнбуш Р.](#) 19. Introduction to Macroeconomics // [Economics](#). — 8. — The McGraw Hill Companies, 2005. — С. 335. — 674 с.
4. [Mankiw G.](#), Romer D. Imperfect competition and sticky prices, Coordination Failures and Real Rigidities // *New Keynesian Economics*. — MIT Press, 1991. — Т. 1, 2.
5. Пол Самуэльсон, Вильям Нордхаус. Макроэкономика. — 18. — 2009. — 542 с.
6. Будаговська С., Кілієвич О., Луніна І., Пахомова Т., Романюк О., Сніжко А., Сніжко О. Макроэкономика – К.: Вид. “Основи”, 1998 р.
7. Совокупный спрос. Ценовые и неценовые факторы совокупного спроса. Электронный ресурс – <http://modern-econ.ru/makro/mechanizm/sovokup/spros.html>
8. Макроэкономика – особый раздел экономической теории – Электронный ресурс – <http://lib.rus.ec/b/204258/read>.
9. Моделі ендегенного зростання економіки України. – К.: Ін-т екон. Та прогнозув., 2007. – 576 с.
10. С. Мурашов. Прогнозирование динамики цен производителей по видам экономической деятельности, – Экономист 2011, №4 с. 62-71
11. Сапир Ж. Согласование внутренних и мировых цен на сырьевые продукты в стратегии экономического развития России. – Проблемы прогнозирования, № 6, 2011 с.3-16.
12. Eurostat Электронный ресурс – <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
13. Держкомстат України. Электронный ресурс – <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Стаття надійшла до редакції 20.11.2014.